

tuo, et postea educes festucam de oculo fratris tui,» unde can. 1, cau. ead. et q. dicitur: «Nihil iniquius, quam fornicationis causa dimittere uxorem, si ipse convincitur fornicari: occurrit enim illud: in quo alterum judicas, te ipsum condemnas; eadem enim agis, quæ judicas. Quapropter quisquis fornicationis causa vult abjicere uxorem prior debet esse a fornicatione purgatus; quod similiter etiam de femina dixerim.» Ratio est, quia in foro interno non requiritur probatio, sed sola sufficit veritas quantumvis occulta; utpote Deo tamen nota.

84. *Quid facere debeat occultus adulter, casu quo est uxoris adulterium publicum.* — Non tenetur tamen occulte reus se ipsum diffamare, sed potest simulare, quasi injuriam publice nocenti velit condonare, vel si ob publicum scandalum oportet dimittere publice nocentem, juxta dicta n. 72, debet eum brevi iterum recipere simulans injuriæ condonationem.

85. *In foro externo adulterium publicum per occultum non compensatur.* — Dicitur autem notanter in foro interno; quia in foro externo adulterium publicum per occultum non tollitur, nisi probetur, aut notorium fiat, Glossa in c. *Significasti*, 4, h. t., §. *Constatet*. Sanchez, lib. X, disp. 6, nu. 2 et 9; Bosco, cit., disp. 12, sect. 16, concl. 6, n. 220, cum communi et certa aliorum. Ratio est, quia in foro externo non nisi secundum allegata, et probata, vel notoria proceditur; nec præsumuntur delicta, sed probari debent, per vulgaria. Neque refert, etsi adulterii commissi aliqua signa adsint, ita ut conjugem saltem suspectum reddant. Sanchez, loc. cit., n. 2; Joan. Andreas, in c. fin. *de Adult.* et ibi Ancharanus, n. 3, quia liquidum cum illiquido non compensatur, l. fin. *C. de Compensat.* Et hæc satis sunt certa.

86. *Conjux ob adulterium per sententiam dimissus, juxta aliquos non restituitur, etsi per latam sententiam, et factum jam divortium etiam alter fornicetur.* — Major difficultas est, an compensetur adulterium, si, postquam nocens fuit facto etiam per sententiam divortio dimissus, postea etiam ipse antea innocens adulterium committat. Id enim negant D. Thomas, in 4, dist. 35, q. un., a. 6. Sanchez, lib. X, disp. 10, n. 30; Abbas, in c. fin. *de Adult.*, n. 5, et in c. *Ex litteris*, h. t., n. 11. ac plures alii a Sanchez, citati: quorum fundamentum potissimum est: tum, quia quod semel bene judicatum,

non amplius revocandum, can. *Quod bene*, cau. 6, q. 4. Tum quia sententia jam abiit in rem judicatam, ut supponitur.

87. *Probabilius tamen est contrarium.* — Verum probabilior, et verior videtur sententia affirmativa, quam docet et fuse probat Glossa in c. fin. *de Adult.* §. *Fornicationis*. Doctor Seraphicus in 4, dist. 35, arg. 1, q. 5, in corpore, ibi: «Aut nocens nocentem petit, ut mulier, quæ prius est fornicata repetit virum, qui est post divortium fornicatus, et sic restituendus est maritus uxori invitus.» Pontius, lib. IX, cap. xx, num. 6; Covarruvias, p. 2, *de Sponsal.*, cap. vii, § 6, n. 5; Barbosa, in c. fin. *de Adult.* n. 4. Fagnanus, in c. *Ex litteris*, h. t., n. 9. Navarrus, h. t., n. 2 et 3; Engel, h. t., n. 15, et plures alii, docentes, per adulterium post sententiam divortii, etiam in rem judicatam progressam, in utroque foro compensari prius adulterium, ita ut, etiamsi occultum sit, talis postea delinquens in foro conscientie teneatur conjugem prius dimissum iterum recipere: dimisso autem in foro externo competat actio, ut iterum recipiatur, si adulterium notorium est, aut probari potest, arg. c. *Ex litteris*, h. t., ubi divortio per sententiam ex causa adulterii latam facto, jubetur innocens iterum reddere, ad conjugem, ex eo, quia post factum divortium cum alia nuptias, et rem carnalem habuit, consequenter adulteratus est. Concordat summarium dicti, c. *Ex litteris*, h. t., ibi: «Matrimonium separatur propter adulterium mulieris, et, si quis postea fornicetur, reintegratur.»

88. *Paria debita compensatione debentur.* — Ratio est, quia licet innocens per sententiam divortii solvatur ab obligatione reddendi debitum nocenti, aut eidem cohabitandi, tamen non liberatur ab obligatione servandi adhuc fidem conjugalem, et abstinenti a carnis unione habenda cum alia carne; consequenter si adulteratur, et carnem in aliam dividit, fidem frangit, et injuriam dimisso conjugii facit, delictumque consimile committit; sicque illud juris procedit, quod «paria delicta compensatione deleantur.» c. fin. *de adult.*

Nec obstant fundamenta contraria n. 86, allata; quia per hanc compensationem minime retractatur, nec læditur prior sententia, sed potius ex nova causa, delicto nempe, datur nova actio, et competens pena delinquentis.

89. *Quando adulterium est notorium, potest pars innocens propria auctoritate discedere.*

— Quæritur II. An innocens adulterium repellere, vel ab eo recedere possit propria auctoritate? Resp. I. Si adulterium notorium est, v. g. quia maritus aliam imprægnavit idque in judicio probatum, vel ab eodem confessum sit, aut si uxor absente, vel impotente viro ab alio imprægnata est, in utroque foro est licitum propria auctoritate divortium facere. Sanchez, lib. X, disp. 12, n. 12 et 25; Barbosa, in c. *Ex parte, de Sponsal. de Matrim.*, n. 6 et ibi Abbas in fine, item in c. *Gaudemus*, n. 5, et in c. *De illo*, num. 2, h. t. Covarruvias, *de Sponsal.*, p. II, cap. vii, § 5, num. 11; Joan. Andreas, in c. fin. *de Adult.*, num. 5, et ibi Ancharanus, num. 6 cum Glossa communiter recepta ibid. §. *Fornicationis*, arg. c. *Significasti*, 4, h. t. ibi: «Si notorium est, mulierem ipsam commisisse adulterium, ad eam recipiendam vir (qui propria auctoritate eam prius repulerat) cogi non debet,» et c. *Ex parte de Spons. et Matrim.* ibi: «Nemini licet uxorem suam sine manifesta causa fornicationis dimittere,» ergo a sensu contrario existente fornicatione manifesta, aut notoria licet. Concordant c. penult. *de Adult.* et textus n. 72, allegati, in quibus etiam præcipi videtur, uxorem notorie adulteram dimittere; ergo multo magis licebit.

90. *Solvitur instantia.* — Dices, c. *Porro*, 3, h. t., ubi statuitur, quod ob consanguinitatem etiam notoriam, propria auctoritate non liceat dimittere conjugem; ergo neque ob notorium adulterium. Resp. negando consequentiam, et paritatem: disparitas est; quia, si conjux ob parentelam dimittitur, totaliter dimittitur etiam quoad vinculum: ob adulterium vero tantum dimittitur quoad thorum et cohabitationem, vinculo manente; consequenter mirum non est, quod jura in illo majorem requirant cautelam, quam in isto.

91. *Qui certo sit, conjugem suum adulterium commisisse, probare tamen non potest, in foro interno licite eum repellere, vel ab eo divertere potest.* — Resp. II. Si adulterium unius alteri physice vel saltem moraliter certo constat, puta, quia adulterantem apprehendit, aut quia habet præsumptiones violentas, v. g. quia nudum cum nuda in eodem reperit lecto, c. 12, *de Præsumpt.* id tamen probare non potest, tunc in foro conscientie non tantum debitum negare, sed

etiam divertere, ac religionem ingredi potest; si scandalum abest; secus in foro externo, Sanchez, lib. X disp. 12, n. 31; Abbas, in c. fin. *de Adult.*, n. 6; Bosco, disp. 12, sect. 16, concl. 3; Navarrus, in *Summa*, cap. xxii, num. 23 et alii communiter. Probatur illo, Matth., v, ubi Christus absolute non distinguens inter publicum, vel occultum, dixit, licere propter fornicationem dimittere uxorem, et can. *Dixit Dominus*, 2, cau. 3, q. 1, ibi: «Ubique est igitur fornicatio, vel fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur;» ubi dictio libere indicat, nullam requiri sententiam. Ratio est, quia in foro conscientie frangenti fidem, fidem reciproce frangere licet. Nec requiritur in hoc foro probatio, sed sola sufficit veritas Deo, et agenti nota.

92. *Secus est in foro externo.* — In foro externo tamen taliter discedens, vel repellens conjugem, redire, et suscipere eundem omnino compelleretur, et merito, ne detur ansa sub prætextu occulti sibi noti adulterii conjugem pro libitu dimittendi: unde dictum est, secus in foro externo.

93. Et quamvis taliter propria auctoritate discedens per se non teneretur obedire Ecclesie præcepto ad redendum compellenti, utpote fundato in falsa præsumptione, quæ cedit veritati, maxime in foro conscientie, arg. l. *Imperatores*, ff. *de probat.* tenetur nihilominus obedire eidem per accidens ad evitandum scandalum, quod alias ex publica inobedientia sequeretur, ut bene advertit Sanchez, lib. X, disp. 12, n. 34, ubi etiam addit, quod, etsi in tali casu discedens obedire teneretur Ecclesie præcipienti, ut conjugem iterum recipiat, eique cohabitaret, eumque alat, obedire tamen non teneretur præcipienti, ut reddat debitum, cum ex negatione debiti, utpote in occulto fieri soliti non sequeretur scandalum, prout sequeretur ex inobedientia prioris; hinc dictum est in conclusione, si scandalum abest.

94. *Ob suspicionem aut dubium adulterii nec in foro interno, nec in foro externo licet dimittere uxorem.* — Resp. III. Si adulterium unius notorium, v. scilicet alteri physice vel moraliter certo notum est, sed tantum probabilis suspicio, aut dubium de illo existit, innocens nec in foro externo, nec interno divertere, aut debitum negare potest, Sanchez, lib. X, disp. 12, n. 49 et seqq., eoque teste omnes, arg. can. *Multi.*, cau. 2, q. 1, et can. *Oves.*, cau. 6, q. 1, ibi: «Omnis sus-

picio potius repellenda est, quam approbanda vel recipienda.» Ratio patet, quia, cum conjux, de quo est suspicio, sit in possessione juris matrimonialis, non potest illo privari ob dubium, aut suspicionem; nam «in dubio melior est conditio possidentis,» arg. c. *In pari. de Reg. jur.*, in 6.

95. *Solvitur instantia.* — Nec obstat can. *Dixit Dominus* 2, cau. 32, q. 1, ubi absolute dicitur, «ob suspicionem fornicationis libere posse dimitti uxorem.» Resp. enim cum Glossa ibid. *ŷ. Suspicio*, et communi interpretum, ibi per suspicionem intelligi violentam, quæ in foro externo sufficeret ad condemnandum, arg. c. *Litteris*. 12. de *Præsumpt.*

Datur enim duplex suspicio seu præsumptio, temeraria nempe, probabilis, et violenta, juxta dicta lib. XI, tit. XXIII, de *Præsumpt.* n. 28. ex quibus cum una sola violenta sufficiat ad condemnandum in foro externo, arg. cit. c. XII, de *Præsumpt.* sola quo sufficit in foro conscientie ad discedendum propria auctoritate.

Ex quibus autem desumatur suspicio, vel præsumptio violenta de adulterio conjugis, late, et practice tradit Sanchez, lib. X, disp. 12, a. n. 41, et doctores communiter in c. XII, de *Præsumptionib.*

96. *Innocens potest conjugem adulterum semper iterum recipere.* — Quæritur III. An? et quando innocens possit, vel teneatur iterum recipere conjugem ob adulterium dimissum? Item, an iterum? et quando possit revocare nocentem? Resp. I. Innocenti semper licet iterum recipere conjugem adulterii causa dimissum. Omnes, textu claro can. *Quod autem*. 7. cau. 32. q. 1. cum concordant.

97. *Non tamen tenetur, etsi multis annis peniteat.* — Resp. II. Divortium matrimonii ex causa adulterii factum pro favore innocentis est perpetuum, ita, ut per se loquendo etiam penitentem ac resipiscentem adulterum non amplius teneatur recipere. S. Bonaventura, in 4, dist. 33, a. 1, q. 5, et ibi D. Thomas, q. un., a. 6, ad. 2; Pontius, lib. IX, cap. XXI, n. 6. dicens, esse uno sensu receptam sententiam, Bosco, disp. 12, sect. 16, conclus. 7, dicens, conclusionem esse certam, cum communissima aliorum, arg. c. *Dixit Dominus*. 2. cau. 32. q. 1, et can. *Admonere*. 8. cau. 33. q. 2. ibi: «Nam si verum (quod absit) fuisset sicut ille adulter mentitus est, post septem annos pœni-

tentia peracta, dimittere eam per approbatam causam potuisset, si voluisset, cum concordat. Ratio est; quia etsi per pœnitentiam tollatur culpa apud Deum, non tamen tollitur injuria facta homini, nec realus pœnæ. Nam per pœnitentiam non desinit quis esse nocens ut bene advertit Glossa, in cit. can. *Admonere*. *ŷ. Pœnitentia*. arg. l. *Quis sit fugitivus*. ff. de *Ædili. edict.*

98. Confirmatur. Potest innocens conjugem adulterum accusare in ordine ad divortium, postquam multis jam annis egit pœnitentiam de commisso crimine, textu claro cit. can. *Admonere*; ergo multo magis potest ipsum etiam pœnitentem non recipere, nam turpius ejicitur, quam non admittitur hospes.

99. *Limitatur hoc in aliquibus casibus, ita ut innocens teneatur denuo recipere nocentem.* — Resp. III. Quamvis per se loquendo, matrimonii divortium ex causa adulterii sit perpetuum, juxta dicta n. 97. dantur nihilominus casus, in quibus innocens nocentem ex adulterio rejectum iterum recipere tenetur.

Patet inductione. Sic enim I. tenetur, quando ipsemet post factum divortium committit adulterium etiam occultum, juxta dicta n. 86. II. Si factio divortio injuriam expresse, vel tacite condonavit, juxta dicta a. n. 71. III. Si factio divortio cognoscit ex falsa præsumptione latam esse sententiam, et injuriam factam parti dimissæ, Pontius, lib. IX, cap. xx, n. 2. IV. Si patitur periculum incontinentiæ, Pontius, loc. cit., n. 1, cum communi et certa. Ratio patet; quia, cum vinculum matrimonii non solvatur, consequenter innocens pro remedio incontinentiæ alium conjugem vivente dimisso accipere nequeat, hunc recipere iterum tenetur, si aliter incontinentiæ periculum vitare nequit.

100. *Innocens pro libitu revocare potest nocentem etiam post sententiam divortii, teneturque nocens redire.* — Resp. IV. Innocens factio etiam ob adulterium per sententiam divortii, semper et pro libitu potest iterum revocare conjugem dimissum, teneturque hic eidem parere, ac redire, si status utriusque adhuc est integer, et nullus eorum religionem intravit, Sanchez, lib. X, disp. 10, n. 3; Bosco, disp. 10, sect. 16, concl. 10; Pontius, lib. IX, cap. XIX, n. 1; Abbas, in c. *Ex litteris*, 4, h. t., in fine, et ibi Joan. Andreas, n. 10; Ancharanus, n. 10; D. Bonaventura in 4, dist. 33, a. un. q. 5, et ibi D. Thomas, q. un. a. 3, ad 6. Sylvester *ŷ. Con-*

sortium. q. 10, cum Glossa communiter recepta in cit. c. *Ex litteris*, h. t. *ŷ. Redire*, contra Navarrum, h. t., Consil. 4. n. 1. Ratio est: Tum quia ut bene observat Abbas, loc. cit. Divortium in favorem innocentis institutum est, consequenter non debet in ejus odium, aut præjudicium retorqueri, arg. c. *Quod ob gratiam. De Reg. Jur.*, in 6. ibi: «Quod ob gratiam alicujus conceditur, non est in ejus dispendium retorquendum.» Retorqueretur autem, si etiam innocens privaretur jure in corpus nocentis. Tum quia nemo debet ex suo delicto commodum reportare, c. *Itaque ff. de Furtis*. Nec debet pœna, qualis est divortium, immunitatem præstare delinquenti, l. *Relegatorum*. 7. § fin. ff. de *Interdict. et Releg.* ibi: «Neque enim immunitatem pœnam tribuere debet.» Accedit, quod alias præberetur conjugibus ansa delinquendi, ut separentur, prout bene advertit Glossa, cit. arg. c. *Ex parte, de Consuetud.*

101. *Solvitur instantia.* — Dicens, sententiæ semel latæ standum est, donec a superiore retractetur, arg. can. *Quod bene*. cau. 6. q. 4, ergo. Confirmatur, innocens acquiescens sententiæ videtur cedere juri suo; ergo, Resp. ad primum anteced. non violari sententiam ex hoc, quod innocens revocet nocentem; quia per sententiam tantum nocens privatus est jure matrimoniali in innocentem, non autem innocens jure suo in nocentem. Ad secundum. Resp. negando Anteced. quod innocens cesserit juri suo, cum acquiescat sententiæ tantum in sui favorem.

102. *Facto divortio an possint conjuges religionem intrare. Remissive.* — Quæritur IV. An factio ex causa adulterii divortio, conjuges possint intrare religionem? Resp. Ad hoc quæsitum patere ex dictis lib. III. tit. XXXII. *æ Convers. Conjugat.*

103. *Facto ex culpa unius divortio liberi educantur apud innocentem.* — Quæritur V. Apud quem conjugum, et cujus expensis factio divortio educari debeant liberi? Resp. Factio divortio ex quacunque culpa, sive adulterii, sive sævitie, etc. proles tam masculæ quam femellæ educandæ sunt apud conjugem innocentem, et quidem expensis patris, si causam divortii dedit: si vero mater causam divortio dedit, et locuples sit, ejusdem expensis apud patrem: nisi forsitan hic ad educandum minus idoneus sit, Sanchez, lib. X, disp. 20, n. 2; Gutierrez, can. quæst. lib. I, cap. XXIV, n. 19; Sylvester, *ŷ.*

Filii, n. 24; Pirhing, h. t., n. 93; Layman, lib. V, tract. X, p. 3, cap. VII, n. 19; Castro Palao, de *Sponsal.* disp. 3, punc. 6, § 10, n. 4, et alii apud Sanchez, textu expresso Auth. *Si pater. c. Divortio facto*, ibi: «Si pater causam Divortii præstiterit, apud matrem ad secundas nuptias non venientem liberi nutriantur patris expensis; nisi pater minus idoneus sit: tunc enim apud matrem locupletem nutriantur.» Concordat Novella 117. cap. VII, ex qua præfata authentica, *Si pater*, desumpta est.

104. Non desunt, qui in citata authentica, *Si pater*, impugnant verba matris locupletis expensis, eo quod hæc verba non reperiantur in citata Novella 117. cap. VII, (ex qua desumpta est) sed tantum per Irnerium doctorem privatum addita sit; adeoque volunt, controversum adhuc esse, an matris locupletis expensis educari debeant proles, si illa causam divortii dedit. Verum hanc impugnationem non attendunt doctores num. præced. citati, eo quod, etsi Irnerius illa verba addiderit, merito, et juri conformiter id fecerit; cum vir et uxor, pater et mater sint correlativa, consequenter, quia in Novell. 117, cap. VII. constitutum est, ut patre dante causam divortii, proles educentur expensis ejusdem; correlatio requirit, ut causam divortii, dante matre, hujus saltem locupletis expensis educentur.

105. *Limitatur in aliquibus casibus.* — Limitatur tamen per doctores n. 103 citatos Conclusio I. Si innocens sit infidelis; tunc enim apud matrem dantem divortii causam educandæ erunt proles, c. fin. de *Convers. Infidel.* II. Si patre dante causam divortii mater postea transit ad secundas nuptias, proles educandæ eidem non relinquuntur cit. Auth. *Si pater. c. Divortio facto.* et Novell. 117, cap. VII, ibi: «Apud matrem ad secundas nuptias non venientem.» III. Si nocente existente matre, pater ad educandum minus idoneus sit, textu claro in cit. *Authent. et Novel.*

106. *De amissione dotis. Remissive.* — De amissione dotis, et aliorum tanquam effectu divortii, dicetur tit. seq.

TITULUS XX.

De donationibus inter virum, et uxorem: et de dote post divortium restituenda.

1. *Ratio continuationis: iudex ecclesiasticus*